च इदमपरं मन्त्रतो[1] वैलक्षण्यम् यत्प्रैषास्तवैवचनाः पठ्यन्ते ब्राह्मणं तर्पयितवै (१. ७. ३. २८.) अश्वमानेतवै (२. १. ४. १६.) प्राञ्चꣳ हर्तवै (१२. ४. ४. ६.) इत्यादयः · मन्त्राश्च इतिवचनाः कर्मणे वां वेषाय वामिति (२. ३. १०.) ऽरु वातायेति (२. ३. १६.) इषे त्वेति ऊर्जे त्वेत्यादयः (४. २. १.) · अतोऽप्यमन्त्रत्वम्[2]। निर्देशात् · अपि च मन्त्रास्तु वेदे निर्दिष्टा एव परिगणिता एव अद्दे बुध्य मन्त्रं मे गोपाय यमृषयस्त्रैविदा[3] विदुः ऋचः सामानि यजूꣳषीति · निगदास्तत्रानिर्दिष्टाः[4] तस्मादमन्त्रत्वम् · अथवा निर्देशात् विधिविभक्तियोगाद्ध्रुवल्येते कर्म निर्देष्टुं विधातुम्। तस्मादेवंजातीयकः कर्मचोदकः इति पूर्वः पक्षः। सिद्धान्तमाह ·

मन्त्रो वा समभिव्याहारात् ॥२॥ अग्नीदग्नीनित्येवमादिको मन्त्र एव प्रत्येतव्यो न कर्मचोदकः। वाशब्दः पूर्वपक्षनिरासे। कुतः समभिव्याहारात् य एभिरर्थोऽभिधीयते तस्य वाक्यान्तरेण समभिव्याहारात् विधानादित्यर्थः विहरत्यग्नीदग्नीन्स्तृणाति बर्हिरित्यादिना (४. २. ५. ११.) · यद्येते कर्मचोदका भवेयुस्तदा वाक्यान्तरैरेषामर्थो न विधीयेत विधीयते च तस्मान्मन्त्रा एवैते न कर्मचोदका इति · न च विहितस्य पुनर्विधानं युज्यते अभिधानं तु सम्भवति तस्मान्मन्त्रा एव। अथवा अयमर्थः · समभिव्याहारात् · प्रयोगकालऽएषां समभिव्याहार उच्चारणं विधीयते अथाह प्रोक्षणीरासादयेति (१. २. ५. २१.) अथ स्तुतऽएतां वाचं वदत्यग्नीदग्नीन्विहरेत्यादि (४. २. ५. ११.) · यद्येते विधयः स्युस्तर्ह्युच्चारणमेषां न विदधीत विधत्ते च तस्मान्मन्त्रा इति। वर्तमानोपदेशकत्वं[5] च मन्त्रत्वेऽपि न विरुध्यते। यदुक्तम् चोदनाशब्दाद्भूत्यर्थाभावादिति तन्मन्त्रत्वेऽपि न विरुध्यते · न चायं विधौ लोट् किंतु प्राप्तकाले अग्नीधं प्रत्यध्वर्युर्ब्रूते[6] हे अग्नीत् त्वमग्नीन्विहर तव अग्निविहरणस्य प्राप्तः काल इति। तवै चेतिवचनत्वं चानैकान्तिकम् · मन्त्रा अपि तवैवचनाः सन्ति कन्या-इव वहतुमेतवाऽउऽइति (१७. १७.) · मन्त्राश्चानितिवचनाः स जुहोत्येष स्य वाजीत्यादयः (५. १. ५. १३.) · अतस्तद्वैलक्षण्यं नास्तीति। यजुषां निर्देशान्निगदा

---

१) मंत्रो २· मंत्रोतो २· २) ? अथोतोथम° २· अतोथम° २· ३) °विदो २· ४) ? स्तत्र निर्दि° २· ५) ? °नापदे° २· ६) ? °र्वत्ते २·